

## بررسی نقش قدرت فرهنگی - اجتماعی (به مثابه قدرت نرم)

### در تعیین دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران

عبدالعلی پورشاسب<sup>۱</sup>

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۹

#### چکیده:

قدرت فرهنگی - اجتماعی یک کشور، از جمعیت، ایدئولوژی، روحیه ملی، فرهنگ و همبستگی ملی آن منبث می‌شود. این عوامل بر قدرت دفاعی کشورها تأثیر گذارده، در تبیین سیاست‌ها، دکترین و راهبردهای دفاعی - امنیتی نقش اساسی دارند. یکی از مؤلفه‌های اصلی قدرت ملی، قدرت نظامی است که بکارگیری صحیح آن، مستلزم وجود قواعد بنیادین و هدایت‌کننده یا دکترینی است که این قدرت را در رسیدن به اهداف سیاسی یاری می‌کند. به عبارت دیگر، دکترین نظامی، مجموعه‌ای از نظرات و اندیشه‌های اصولی است که محیط ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی را بنا بر اقتضائات محیطی، برای کاربرد نیروهای نظامی تجزیه و تحلیل می‌کند و با توجه به شرایط محیطی، روش‌های مناسبی را برای اتخاذ تدابیر کلی دفاعی در زمان صلح و جنگ توصیه می‌کند. هدف این پژوهش، بررسی نقش عوامل فرهنگی - اجتماعی در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران است. تحقیق از نوع کاربردی و توسعه‌ای بوده، روش تحقیق موردی - زمینه‌ای است. جامعه آماری تحقیق ۴۸۰ نفر و حجم نمونه ۸۶ نفر از صاحب‌نظران شاغل و بازنشسته در امور سیاسی، نظامی، فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی هستند که با روش تصادفی - طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شاخص‌های قدرت فرهنگی - اجتماعی، شامل جمعیت و قومیت‌ها، ایدئولوژی، روحیه ملی، فرهنگ و همبستگی ملی بر انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی مؤثر هستند و مناسب‌ترین نوع دکترین نظامی با توجه به عوامل و شاخص‌های فرهنگی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، دکترین بازدارندگی است. فرضیه تحقیق که اثبات شده‌اند به ترتیب اولویت عبارتند از: عامل جمعیت و قومیت‌ها در ایران، عوامل اعتقادی مذهبی، عامل روحیه ملی، عامل فرهنگی و همبستگی ملی.

**واژگان اصلی:** دکترین، قدرت نظامی، قدرت فرهنگی - اجتماعی، جمهوری اسلامی ایران.

۱. دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)  
abdolalipourshasb@gmail.com

## مقدمه

قدرت اجتماعی - فرهنگی، به مجموعه قابلیت‌های فرهنگی، اجتماعی، علمی، فناوری و عقیدتی یک کشور و توان زمامداران آن در به کارگیری این قابلیت‌ها، جهت نیل به اهداف منافع ملی اطلاق می‌شود و تحت تأثیر عوامل بسیاری مانند زمان، شرایط محیطی، موقعیت جغرافیایی و رهبری و نظایر آن می‌باشد (چگنی، ۱۳۷۳: ۷۵). از جمله مهم‌ترین شاخص‌های مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی، عوامل اعتقادی، مذهبی و اراده ملی، جمعیت و قومیت‌ها و روحیه ملی می‌باشند. عوامل اجتماعی - فرهنگی نقش مهمی در تأمین مقاصد امنیت ملی یک کشور ایفا می‌کنند. لذا قدرت‌های بزرگ همواره سعی در خشتی‌سازی این پایه‌های نیرومند قدرت ملی در کشورهای دیگر دارند. آنها با ترویج فرهنگ‌های بیگانه، موجب بروز بی‌تفاوتی در مردم یک کشور شده، آرمان‌های ملی و مقدسات مذهبی و عقیدتی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. باتوجه به اینکه بزرگترین عامل پیشرفت و توسعه ملی هر کشوری، مردم به ویژه جوانان آن هستند، دشمنان نیز به شیوه‌های مختلف تلاش دارند تا نیروهای انسانی کشور رقیب را به هدر دهند، لذا با تبلیغات فرهنگی و ترویج بی‌بندوباری، اعتیاد و فساد، سعی در خشتی کردن توان نیروهای فعال یک کشور را دارند.

در کشورهای درحال توسعه، به دلیل برخی مشکلات فرهنگی و سیاسی، ناشی از حل نشدن مسائل داخلی و نیز مداخلات بیگانگان، همچنین ضعف در زیرساخت‌های علمی و فناوری و فقر اقتصادی، در اثر عدم تجانس‌های قومی، نژادی، زبانی و عقیدتی، این کشورها در معرض بروز تضادهای سیاسی و اجتماعی - فرهنگی قرار دارند؛ در نتیجه در برابر دشمنان داخلی و خارجی آسیب‌پذیر بوده، مورد تهاجم فرهنگی بیشتری قرار می‌گیرند؛ لذا قدرت ملی در کشورها به میزان زیادی به نحوه بهره‌برداری زمامداران و تصمیم‌گیرندگان کشورها از عوامل اجتماعی و فرهنگی موجود، نظیر اعتقادات مذهبی، ایمان، روحیه، فرهنگ، آداب و سنن، رفتارها و ویژگی‌های جمعیتی مردم آن کشورها در پشتیبانی از سیاست‌ها و برنامه‌هایی که در دست اجرا دارند، بستگی دارد.

در کشورهای درحال توسعه، گرچه فرایندهای مردم‌سالاری، موجب افزایش مشارکت مردم در روندهای سیاسی شده، اما به دلیل فقدان پیش‌نیازهای خاص مشارکت مردم در برخی کشورها، تا رسیدن به شکل کارآمد مردم‌سالاری فاصله زیادی وجود دارد. به عبارت دیگر برخی از جوامع مزبور، هنوز فاقد زیربنا و سنت فرهنگی لازم، برای پذیرش توافق انعطاف‌پذیری و پاسخ‌گویی در برابر منافع عمومی هستند و لذا تصمیم‌گیری در زمینه موضوعات دفاعی نیز در اثر این تغییرات با موانع جدیدی روبه‌رو شده است. چراکه بروز اختلال در سلطه نخبگان بر خط‌مشی‌های امنیتی، موجب ایجاد آشوب

می‌شود و دخالت جناح‌های داخلی متعدد، باعث کند شدن سیاست‌گذاری گردیده و موجب می‌شود حکومت نتواند در بحران‌های فوریت‌دار، به طور مؤثر عمل کند (ماندل، ۱۳۷۹: ۶۹)

بنابراین تحقیق و پژوهش در مورد مؤلفه‌های قدرت فرهنگی و اجتماعی و تأثیر آن در انتخاب سیاست، راهبرد و دکترین نظامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا مسئولین کشور بتوانند در هنگام تصمیم‌گیری، هدف‌گذاری ملی و دفاعی و تدوین سیاست‌های اداره کشور و تنظیم دکترین و سیاست‌های نظامی، کلیه شاخص‌های اجتماعی و ویژگی‌های فرهنگی مردم کشور را دقیقاً ملحوظ نظر قرار داده، اهدافی را انتخاب نمایند که ضمن تأمین منافع اقشار مختلف و اکثریت قریب به اتفاق جمعیت کشور، اقلیت‌ها را نیز از نظر دور نداشته و زمینه‌های لازم و مناسب را برای حداکثر بهره‌برداری از عوامل اجتماعی و فرهنگی موجود و پشتیبانی همه‌جانبه مردم جامعه از اهداف دفاعی - امنیتی را فراهم نمایند.

براین اساس، مسئله اصلی این پژوهش بررسی نقش و کارکرد قدرت فرهنگی - اجتماعی در تعیین دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران است. براین اساس، مؤلفه‌های فرهنگی - اجتماعی در قالب ۴ فرضیه مطرح شده است که در پژوهش آزمون شده‌اند.

## مبانی نظری

### ۱- پیشینه تحقیقات انجام شده

رزیتا سپهرنیا و محمدطاهر شیخی در مقاله‌ای با عنوان «نقش سرمایه فرهنگی در تأمین امنیت داخلی»، چنین نتیجه گرفته‌اند که هر سه بعد سرمایه فرهنگی (تجسم یافته، عینیت یافته، نهادینه) در بروز امنیت اجتماعی مؤثر بوده و سهم تبیین‌کنندگی سرمایه فرهنگی تجسد یافته در این بین از موارد دیگر مؤثرتر می‌باشد. از این رو می‌توان ارتقای امنیت اجتماعی در جامعه را از طریق تولید سرمایه‌های فرهنگی در جامعه و بصورت آموزش هدفمند در نظام آموزشی بسترسازی و فراهم نمود. (سپهرنیا و شیخی، ۱۴۰۰: ۷۵)

زهره پوستینچی در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر متقابل عوامل فرهنگی اجتماعی و دفاع مقدس» آورده است که عوامل فرهنگی اجتماعی نقش مؤثری در شکل‌بندی کنش رفتاری بازیگران دارند. نقش عوامل فرهنگی از این جهت اهمیت دارند که زیرساخت‌های رفتار جمعی شهروندان در زمان جنگ، صلح، رقابت و همکاری‌های منطقه‌ای را منعکس می‌سازند. فرهنگ مقابله با تهدیدات

در دوران دفاع مقدس کاربرد خود را در روند بسیج گروه‌های اجتماعی منعکس ساخت. ایران توانست از طریق یکپارچه‌سازی ساختاری و بسیج اجتماعی، موقعیت خود را در جنگ تحمیلی ارتقاء دهد. (پوستینچی، ۱۴۰۱: ۷۵)

اکبر نوری، خسرو بوالحسنی و رضا یدالهی، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی روابط فرهنگی اجتماعی جامعه با نیروهای مسلح و تأثیر آن در کارآیی نیروهای مسلح» به این نتیجه رسیده‌اند که فرهنگ جامعه و فرهنگ نیروهای مسلح با یکدیگر در تعامل بوده و هر کدام از دیگری تأثیرپذیرند. براین اساس این تعامل می‌تواند در ساختار کارآیی نیروهای مسلح تأثیرگذار باشد و بالا بودن سطح عمومی فرهنگ جامعه، آگاهی و بینش کارکنان نیروهای مسلح نسبت به فرهنگ جامعه باعث افزایش کارآیی آنان می‌گردد.

## ۲- تعاریف مفاهیم و اصطلاحات تحقیق

### ۱-۲- دکترین

در فرهنگ سیاسی آمده است، دکترین از واژه لاتین *Doctrina* پدید آمده است، نظریه و تعالیم علمی، فلسفی، سیاسی، مذهبی و مجموعه‌ای از نظام‌های فکری است که مبتنی بر اصول معینی باشد. دکترین نوعی از جهان‌بینی است که برنامه‌های سیاسی بر اساس آن پایه و بنیاد گرفته باشد. دکترین همچنین به تنظیم اصولی که بر طبق آن دولت‌ها مشی خود را، به ویژه در روابط بین‌المللی تعیین می‌کنند اطلاق می‌گردد. (علی بابائی، ۱۳۸۲: ۲۸۱) بنابراین دکترین در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی و اجتماعی و فناوری و مذهبی بکارگرفته می‌شود. (ثروتی، ۱۳۹۱: ۱۱۰)

در تعریفی دیگر، دکترین به مجموعه اقدام و خط‌مشی سیاسی یک دولت‌مرد که ممکن است مشابه دولت‌مردان قبل و بعد از او باشد اطلاق نمی‌شود، بلکه بخشی از اقدام و سیاست‌های او را که جنبه ابتکاری داشته و آثار مهمی بر جای می‌گذارد، دکترین وی می‌نامند. (محمدنژاد، ۱۳۷۸: ۱۴۶) در این رابطه به چند مورد از دکترین ارائه شده توسط دولت‌مردان و رهبران جهان اشاره می‌شود.

### ۲-۲- دکترین مهدویت

این دکترین مبین منتهی شدن سیر جوامع جهان به سوی جامعه واحد و سعادت عمومی، امنیت و رفاه، تعاون و همکاری، همبستگی همگانی، حکومت حق و عدالت جهانی، غلبه حق بر باطل، غلبه جنودالله بر جنود شیطان، نجات مستضعفان و نابودی مستکبران و خلافت مؤمنان و

شایستگان به رهبری یک رجل و ابرمرد الهی است که موعود انبیاء و ادیان و دوازدهمین اوصیاء و امام آخرالزمان است. اما از آنجا که نام آن منجی در میان مسلمانان مهدی (عج) است، این اندیشه را اندیشه یا دکتربین مهدویت نامیده‌اند؛ هرچند سایر ادیان به آن اندیشه موعودگرایی می‌گویند. (صافی گلپایگانی، ۱۳۸۵: ۱۹)

### ۲-۳- دکتربین بسیج مستضعفان

حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) به عنوان واضع این دکتربین می‌فرمایند: «بسیج شجره طیبه و درخت تناور پرثمری است که شکوفه‌های آن بوی بهار وصل و طراوت یقین و حدیث عشق می‌دهد. اگر درکشوری نوای دلنشین تفکر بسیجی طنین‌انداز شد چشم طمع دشمنان و جهان‌خواران از آن دور خواهد گردید.» «بسیج به معنی حضور و آمادگی در همان نقطه‌ای است که اسلام و قرآن و امام زمان (عج) و این انقلاب مقدس به آن احتیاج دارند.» «تا وقتی که این کشور و این ملت به امنیت احتیاج دارد، به نیروی بسیج، به انگیزه بسیج، به سازماندهی بسیجی و به عشق و ایمان بسیجی احتیاج است.» «بسیج یعنی علی (ع) که تمام وجودش وقف اسلام بود...» «... بار دیگر تأکید می‌کنم که غفلت از ایجاد ارتش بیست میلیونی بسیج، سقوط در دام دو ابرقدرت جهان را به دنبال خواهد داشت.» (امام خمینی، ۱۳۹۴، ج ۲۱: ۵۲)

### ۲-۴- دکتربین دفاع مقدس

در درون اندیشه دفاعی - نظامی حضرت امام خمینی (ره) مبنی بر مردمی‌کردن جنگ و تبدیل آن به دفاع و جهاد اسلامی، موضوع «دفاع مقدس» نیز مطرح می‌باشد که به عنوان یک وظیفه، یک تکلیف همیشگی، همگانی، مستمر برای مقابله با ظلم و ستم، بی‌عدالتی و تجاوز صورت می‌گیرد و با بکارگیری نیروهای گسترده مردمی و با تکیه بر ایمان و معنویات و بُعد انقلابی و روحیه بالای مردمی قابل اجرا است.

رکن عمده این دکتربین را دفاع از عقیده و ایدئولوژی اسلامی (جنگ عقیدتی) می‌دانند و ایران مرکز این نظام اعتقادی است. این نظریه در دوران هشت سال دفاع مقدس، تأثیر شایانی بر موفقیت رزمندگان اسلام داشته است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۵۵)

### ۲-۵- دکتربین نظامی

دکتربین نظامی در سطح ملی، قدرت نظامی کشور را با سایر ابعاد قدرت ملی هماهنگ می‌سازد. به عبارت دیگر دکتربین نظامی عبارت است از «مجموعه نظریات و تئوری‌هایی که

محیطی را که باید نیروهای مسلح در آن عمل کنند توصیف می‌نماید و روش‌ها و شرایط به‌کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند» (Horton and Vidtti, 1994: 190)

«دکترین نظامی را می‌توان به صورت یک نظریه در نظر گرفت که محیط عمل نیروهای مسلح را توصیف و روش‌ها و شرایط به‌کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند. در این صورت کارکردهای اصلی دکترین نظامی موارد ذیل خواهد بود:

- تصویری از جنگ‌های آینده (استراتژی، وسایل و روش آماده‌کردن کشور و نیروهای مسلح آن برای این جنگ‌ها).

- اندیشه به‌کارگیری نیروی نظامی برای دوری جستن از جنگ یا برپایی آن.

- ایده استفاده از نیروی نظامی در حمایت از سیاست خارجی زمان صلح.

- تصویری از نقش نیروی نظامی در امور داخلی کشور. (رئوفی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۶۱)

رهنامه نظامی به سطوح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی تقسیم می‌شود. در سطح راهبردی هدایت نظامیان در صحنه جنگ، در سطح عملیاتی، هدایت نیروهای زمینی، هوایی و دریایی، در صحنه عملیات و در سطح تاکتیکی هدایت یگان‌ها در میدان رزم می‌باشد. دکترین نظامی در سطح ملی، قدرت نظامی را با سایر ابعاد قدرت ملی هماهنگ می‌سازد. (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۷۸: ۱۶۱)

### ۳- کارکرد دکترین نظامی

لاوکوزیچ کارکرد اصلی دکترین نظامی را در عوامل زیر بیان می‌کند:

- ۱- تصویری از جنگ آینده (راهبردها، تجهیزات، روش آماده‌کردن کشور و نیروهای مسلح برای این جنگ‌ها).
  - ۲- اندیشه بکارگیری نیروهای مسلح برای دوری جستن از جنگ یا برپایی آن.
  - ۳- ایده استفاده از نیروهای مسلح در حمایت از سیاست خارجی زمان صلح.
  - ۴- تصویری از نقش نیروهای مسلح در امور داخلی کشور. (رئوفی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۶۱)
- در نگاهی دیگر، ارتش آمریکا کارکرد دکترین را در سه عامل بیان می‌کند:
- ۱- تصویر روشنی از چگونه جنگیدن نیروهای نظامی در جنگ را ارائه دهد.
  - ۲- تدابیر مؤثر چگونه جنگیدن را دقیقاً بیان می‌کند.
  - ۳- گزینه‌ها و راهکارهای متنوع و منطقی را برای تصمیم‌گیران ارائه دهد. (سلامی، ۱۳۷۴: ۳۴)

#### ۴- بازدارندگی

بازدارندگی در ساده‌ترین شکل آن عبارت است از نوع ویژه‌ای از روابط سیاسی که در آن یک طرف سعی در نفوذ بر رفتار طرف دیگر در جهت مطلوب خود دارد. به عبارت دیگر، بازدارندگی عبارت است از تأمین توانمندی‌های لازم در کشور بازدارنده، با هدف متقاعدکردن طرف مقابل یا مجبور ساختن او به چشم‌پوشی از رفتاری معین یا وادار ساختن دشمن به صرف‌نظر از اهدافی که تعقیب می‌کند. بازدارندگی به معنای استفاده از نیروهای مسلح نیست، از این رو نباید آن را به عنوان یک راهبرد برای جنگیدن به حساب آورد، بلکه به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران، بازدارندگی نوعی راهبرد برای حفظ وضع موجود و دستیابی به سازش است. به گفته آندره بوفر<sup>۱</sup> ژنرال فرانسوی، بازدارندگی به عنوان یک راهبرد درصدد آن است که متخصصان را از قدرت تصمیم‌گیری برای کاربرد نیروی نظامی ناتوان سازد. طرف‌های متخصص، با فرض عقلانیت، با محاسبه هزینه و فایده درگیری وارد جنگ می‌شوند و مکانیزم آن این‌گونه است که بازیگر الف با افزایش، حفظ و نمایش برتری توان نظامی، عامل خودداری بازیگر ب از توسل به حمله می‌شود. (قلجی، ۱۳۸۵: ۱۰-۲۰)

#### ۴-۱- انواع بازدارندگی:

۴-۱-۱- بازدارندگی متعارف: نوعی بازدارندگی که از طریق سلاح سستی و غیرهسته‌ای انجام می‌گیرد. بدین معنی که تهدید به تلافی، از طریق سلاح‌های متعارف صورت می‌گیرد. لیکن توانایی و قدرت وارد آوردن ضربه دوم به مهاجم باید در حدی باشد که تصور آن برای کشور تهدیدکننده غیرقابل تحمل باشد و بتواند در برابر ضربه اول دشمن ضربه متقابلی وارد کند که منافع حیاتی او را به مخاطره اندازد.

۴-۱-۲- بازدارندگی هسته‌ای: نوعی بازدارندگی که در آن تهدید به تلافی از طریق سلاح هسته‌ای انجام می‌گیرد. از آنجا که تلفات و خسارات سلاح هسته‌ای بسیار شدیدتر از سلاح متعارف است، لذا تهدید به آسیب‌رسانی از طریق سلاح هسته‌ای آثار بازدارندگی بیشتری خواهد داشت. بازدارندگی هسته‌ای پایه و اساس دکترین نظامی غرب در مقابل شوروی سابق و بلوک شرق محسوب می‌گردد. قدرت تخریبی اولین بمب هسته‌ای که در هیروشما افکنده شد، معادل

<sup>۱</sup> Andre Beaufre

۲۵ هزار تن تی.ان.تی بود. قدرت انهدام و تخریب و اثرات تشعشع اتمی این جنگ‌افزار، با هیچ سلاح دیگری قابل مقایسه نیست و این ویژگی، اساس برتری سلاح‌های هسته‌ای است. (شهلائی، ۱۳۸۵: ۱۲۹)

## ۵- عوامل قدرت فرهنگی - اجتماعی

### ۵-۱- عامل اعتقادی مذهبی (ایدئولوژی)

ایدئولوژی در یک کشور از مهمترین معیارهای ارزیابی قدرت ملی محسوب می‌گردد و از به هم پیوستن ارزش‌های اصلی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و مجموعه‌ای از ایده‌ها و اندیشه‌ها که همچون شالوده و پایه‌ای برای یک نظام اجتماعی یا «روش زندگی» ایده‌آل خدمت می‌کند تشکیل می‌شود (آلتون و همکاران، ۱۳۷۵: ۵۷)

### ۵-۲- طبقه‌بندی ایدئولوژی

طبقه‌بندی باورهای گوناگون تقریباً ناممکن است لیکن می‌توان تقسیم به دو مقوله بزرگ را پیشنهاد کرد: مسلک‌ها یا باورهای تنظیم یافته که بیشتر جنبه عقلایی دارند و باورهای غیرعقلایی که به نام اسطوره نام گذاری می‌کنیم، لیکن اسطوره‌ها گاهاً به اندازه کافی تنظیم یافته‌اند و مسلک‌ها همیشه عقلایی نیستند. این دو مقوله گاهی به گونه درهم و برهمی با هم آمیخته شده‌اند. (دوورژه، ۱۳۷۵: ۱۶۲) طبقه‌بندی دیگری را که می‌توان پیشنهاد نمود، تقسیم‌بندی بر اساس جامعه دینی با آئین الهی، آئین‌های غیرالهی و مکاتب فلسفی است.

### ۶- اثر عوامل اعتقادی در قدرت و اراده ملی

ارزش‌های اخلاقی و اعتقادی و باورهای دینی تأثیر زیادی در رفتار اجتماعی و روابط انسانی، عملکردها و تصمیم‌گیری‌های افراد و گروه‌های اجتماعی دارد. هر جامعه‌ای باورهای خاصی دارد که از آداب، رسوم و سنن تاریخی آن ناشی می‌گردد. بعضی از باورها و عقاید فراگیر بوده و بُعد جهانی دارند. یکی از پارامترهای اساسی مؤثر در سرنوشت ملت‌ها اعتقادات آنهاست، به عبارتی دیگر در ارزیابی قدرت و اراده ملی جوامع، ایدئولوژی و باورهای دینی آنها نقش حساسی ایفا می‌نماید. تنوع و تعدد نظام‌های عقیدتی در یک کشور سبب آسیب‌پذیری آن می‌گردد، به طوری که یکی از دلایل اصلی بروز تضادهای سیاسی در جوامع را تفاوت‌های ارزشی



آنها تشکیل می‌دهد. رقابت بر سر تعمیم باورها بین پیروان مکاتب مختلف سبب می‌گردد تا هر گروهی عقاید خود را مشروع و موجه جلوه داده و باورهای سایر جناح‌ها را زیر سؤال برده، رقبای خود را مستبد، ضد مردمی و نامشروع معرفی نماید و در نتیجه اختلافات توسعه پیدا کرده و در شکل مبارزات شدید عقیدتی ظاهر می‌گردد و کشورها را دچار آشوب می‌نماید. در این‌گونه جوامع، اراده ملی متشتت، ضعیف و شکننده می‌باشد.

### ۶-۱- عوامل اعتقادی و قدرت ملی در ایران

ایرانیان روح اسلام و معنی اسلام را در نزد خاندان رسالت یافتند. فقط خاندان رسالت بودند که پاسخگوی پرسش‌ها و نیازهای واقعی ایرانیان بودند. در دوران صفویه با شکل‌گیری حوزه علمیه اصفهان و تبلیغ و تلاش مستمر عالمان شیعی، تشیع به صورت مذهب رسمی و واحد ایران درآمد و در میان مردم در تمام نقاط کشور جایگاه ویژه خود را یافت و یقیناً موفقیت‌ها و اقتدار صفویه مدیون این امر بوده است. تحرک اعتقادی در دوران قاجار نیز ادامه یافت و از رشد و توسعه بیشتری برخوردار شد. فتوای کاشف‌الغطاء برای جهاد در مقابل کفار در زمان فتحعلی شاه هویت و قدرت نیروی مذهبی را در این دوران روشن می‌سازد. در جنبش تنباکو حکم کوتاه میرزای شیرازی قدرت مذهب را برای مقابله با استعمار انگلیس و دربار ناصرالدین شاه جلوه‌گر می‌سازد و نشان می‌دهد که تیغ نیروی مذهبی دو سو دارد، یک سوی آن متوجه کفر خارجی و سوی دیگر ناظر بر استبداد و فساد داخلی است. (پارسانیا، ۱۳۷۵: ۹۵)

### ۶-۱-۱- انقلاب اسلامی و تأثیر آن بر قدرت و اراده ملی در ایران

حرکت امام خمینی<sup>(ره)</sup> در سال ۴۲، موجب شد تا رویارویی با اصل نظام به عنوان یک شعار جدید برای قدرت مذهبی مطرح شود و علاوه بر درایت و نبوغ سیاسی امام، موضع‌گیری تند استبداد نسبت به مذهب بعد از رحلت آیت‌الله بروجردی زمینه مقبولیت این شعار را فراهم ساخت. پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و استقرار حکومت جمهوری اسلامی، مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی را به کمک عوامل اقتصادی و مذهبی در جهت تقویت اراده ملی و ایجاد وحدت، انسجام و یکپارچگی همگانی ارتقاء بخشید و رهبری داهیمانه حضرت امام خمینی<sup>(ره)</sup> نیز مؤثرترین عامل در انسجام بیشتر این قدرت و به کارگیری این نیروی عظیم ایجاد شده از انقلاب برای دفاع از آرمان‌های مقدس انقلاب میهن اسلامی بود.

## ۶-۱-۲- هشت سال دفاع مقدس

بیشترین نقش و تلاش را در دوران ۸ ساله جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، قدرت مذهبی به رهبری امام خمینی<sup>(ره)</sup> برعهده داشت. جنگ در حالی شروع شد که توان نظامی قابل ملاحظه‌ای وجود نداشت. دولت موقت نیز ابتدا حذف ارتش و از آن پس، معافیت بخش زیادی از نیروهای وظیفه را در دستورکار خود قرار داده بود. عراق که قوی‌ترین ارتش منطقه را در آن دوران در اختیار داشت، طبق محاسبات خود، پیش‌بینی می‌کرد در مدتی کوتاه به تهران وارد شود.

نیروی مذهبی با اعتماد به باور و اعتقاد دینی موجود در میان نیروهای نظامی شروع به بازسازی ارتش کرد و همراه آن نیروی نظامی جدید به نام سپاه پاسداران انقلاب اسلامی از جوانان انقلابی بنیان نهاده شد. این دو نیرو با پشتوانه نیروهای عظیم بسیج مردمی، با الهام از آرمان‌های دینی و اسوه‌های مقاومت و شهادت شیعی و به ویژه فرهنگ غنی و بارور عاشورای حسینی، به مقابله با دشمن پرداخته و با اقتدا به سرور و سالار شهیدان و اصحاب باوفایش و نثار خون خود، دشمن قدرتمند را با همه پشتیبانی که از جانب جهان استکبار و ارتجاع منطقه صورت می‌گرفت، شکست دادند.

## ۷- جمعیت و قومیت‌ها در ایران

با توجه به تنوع قومیت‌ها در ایران و اینکه اغلب اقوام ایرانی غیرفارس، در حواشی مرزها مستقر می‌باشند و با ساکنان آن سوی مرز وابستگی قومی دارند، این موضوع می‌تواند در مسایل دفاعی و امنیتی کشور نقش مهمی برعهده داشته باشد و می‌بایست با دقت مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

شاخص‌های متعدد کمی و کیفی جمعیت‌شناسی از قبیل تعداد جمعیت، رشد جمعیت، وضعیت تحصیلات و با سواد، امید به زندگی، درجه رفاه نسبی، وضعیت بهداشتی، وضعیت درمانی، وضعیت تأهل، وضعیت اشتغال، وضعیت آموزشی، وضعیت علمی، وضعیت فناوری، موقعیت اجتماعی، ترکیب نسبی، ترکیب جنسی، وضعیت مهاجرت، ترکیب نژادی، ترکیب قومی، ترکیب زبانی، ترکیب دینی و ترکیب مذهبی در زمره مهم‌ترین متغیرهای مستقلی هستند که در تحولات ساختاری جمعیتی یک کشور به منظور ارزیابی قدرت اجتماعی و فرهنگی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۱: ۱۴۴)

اگرچه ایران کشوری با اکثریت ۶۰ درصد فارس زبان می‌باشد و لیکن وجود شش قومیت عمده در درون این واحد ملی و تأثیرات شگرف آنها بر تحولات تاریخی و بروز بعضی از حوادث خشونت‌بار، واقعیتی است که نباید نادیده انگاشته شود ترکیب قومی ایران عبارت است از بیش از ۶۰ درصد فارس (قوم مرکزی)، ۲۲ درصد ترک، ۶ درصد کرد، ۶ درصد لر، حدود ۲/۵ درصد بلوچ و تقریباً ۲ درصد عرب (امیراحمدی، ۱۳۷۷: ۳۲۰)

## ۸- فرهنگ و همبستگی ملی

### ۸-۱- همگرایی و وحدت ملی

از عوامل کلیدی و محوری پیدایش قدرت ملی، وجود احساس وحدت و یگانگی در بین افراد کشور است. بدین معنی که همه مصمم باشند تا با همکاری، تمام تلاش‌ها را در جهت پیشبرد مقاصد ملی هدایت نمایند و در مواقع تهدید از طرف بیگانگان در سایه همبستگی عمومی ثبات و امنیت کشور را از هرگونه خطری محافظت نماید.

در کشورهایی که تضادهای قومی، نژادی و عقیدتی وجود دارد، افکار ناحیه‌گرایی و تجزیه‌طلبی وجود دارد. لذا دولت‌ها در این زمینه دارای مشکلات عدیده‌ای هستند. زیرا آرمان‌های قوم‌گرایی و نژادپرستی و اختلافات مذهبی موجود در این قبیل کشورها مورد بهره‌برداری دشمنان خارجی قرار می‌گیرد و زمینه دخالت بیگانگان را در امور داخلی کشور به صورت مختلف فراهم می‌سازد. لذا این عامل می‌تواند نقش اساسی در قدرت ملی داشته باشد.

### ۸-۲- ویژگی‌های ملی و فرهنگی

بهترین حالت روحیه ملی زمانی است که ویژگی‌های روحی و روانی و اخلاقی مردم مشترک و مشابه باشد. در این صورت روحیه ملی محرک تلاش و پویایی در سطح عموم مردم می‌شود. غالباً در شرایطی که ملتی از روحیه خوبی برخوردار است، دولت و حکومت نیز مورد حمایت و تأیید عمومی است و اقدامات و تصمیمات آن در صحنه سیاست بین‌المللی از جانب ملت مورد پشتیبانی قرار می‌گیرد؛ در نتیجه چنین دولتی در تأمین منافع ملی خود از قدرت بیشتری برخوردار است.

خلق و خو و روحیه مردم، نحوه نفوذ این عوامل در توانایی کشور برای پاسخگویی به علایق امنیت ملی یا برای دستیابی به مقاصد امنیت ملی را اراده ملی می‌گویند. (کالینز، ۱۳۷۰: ۴۷۲) اراده

ملی به عنوان یک عامل وحدت بخش در کنار سایر عوامل مؤثر در پیروزی عملیات نظامی نقش مهمی را ایفا می‌کند، برای مثال می‌توان به ایثار و فداکاری مردم کشورمان برای دفاع از سرزمین مقدس ایران در برابر تجاوز نظامی ارتش عراق و جنگ ۸ ساله اشاره کرد که در تاریخ جنگ‌های جهان کم‌نظیر است. علاوه بر موارد فوق می‌توان به موضوعات دیگری نیز اشاره نمود که از جمله شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی تشکیل دهنده قدرت فرهنگی و اجتماعی محسوب می‌گردند: مانند زبان و خط، آداب و سنن و رسوم فرهنگی مثل اعیاد و جشن‌ها، مراکز فرهنگی، مثل موزه‌ها، سینماها، فرهنگ‌سراها، خصایص ویژه اجتماعی مثل نهادهای اجتماعی، طبقات اجتماعی، نقش خانواده‌ها، وضعیت زنان و جایگاه آنها، وضعیت اشتغال و بیکاری، رسانه‌های گروهی، وضعیت آموزش و پرورش و آموزش عالی، وضعیت بهداشت و درمان و خدمات درمانی و... که هر یک از این عوامل طیف وسیعی از عناصر کمی و کیفی را در بر دارند و هنگام تحلیل و جمع‌آوری اطلاعات در مورد هر کدام می‌بایست به تمامی این جزئیات نیز توجه نمود.

### ۸-۳- روحیه ملی (خصیلت ملی)

درجه‌ای از تصمیم افراد یک جامعه که از طریق آن، سیاست خارجی دولت خود را در زمان صلح یا جنگ پشتیبانی می‌کند یا تمایل و رضایتی که در ضمیر عده زیادی از افراد کشور پیدا می‌شود تا منافع کشور را برتر از منافع و مصالح خود بشمارند. ویژگی‌های نسبتاً با دوام شخصیت و صفات فرهنگی و نهادی خاص یک جامعه، تعریفی دیگر از روحیه ملی است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۷۸) بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهند که خوشبختانه کلیه شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی و به خصوص عوامل دینی، اعتقادی، مذهبی، روحیه و اراده ملی در ایران همواره در جهت پشتیبانی و تقویت نیروهای مسلح برای دفاع و پاسداری از قلمرو سرزمینی و ارزش‌های ملی بوده‌اند. ۸ سال دفاع مقدس مردم قهرمان ایران با تقدیم بیش از دویست هزار شهید در مقابل نیروهای متجاوز عراق در طول سال‌های ۱۳۶۷ - ۱۳۵۸ گواه این ادعاست.

### روش‌شناسی تحقیق:

این تحقیق از نوع کاربردی است و با روش موردی - زمینه‌ای اجرا شده است. ابتدا سعی شده تا با مطالعه در ادبیات موضوع، انواع دکترین‌های نظامی متداول در کشورهای جهان و مورد قبول در ارتش‌های پیشرفته دنیا شناخته شود و عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر در انتخاب نوع

دکترین و تدوین آن تعیین گردند. سپس وضعیت کلیه متغیرهای موضوع تحقیق، در کشور مورد مطالعه قرار گرفته و با اجرای یک بررسی میدانی به کمک متخصصین و صاحب نظران جامعه آماری تحقیق، اطلاعات مورد نیاز برای تأثیر عوامل فرهنگی - اجتماعی و انتخاب مناسب ترین نوع دکترین نظامی برای ج.ا.ایران، گردآوری شده است.

### روش آزمون فرضیه های تحقیق:

برای آزمون فرضیه های یکم تا چهارم مطرح شده در این تحقیق از درصد فراوانی و آزمون دو جمله ای (باینومیال)<sup>۲۱</sup> استفاده شده است.

میزان اعتبار پرسشنامه تحقیق با کمک بسته نرم افزاری "SPSS"<sup>۲</sup> به تفکیک سؤال های مندرج در پرسشنامه برحسب "ضریب" آلفای کرونباخ<sup>۳</sup> محاسبه می گردد.

ضریب با استفاده از فرمول زیر محاسبه شده و مقدار آن برای پرسشنامه تحقیق ۰/۹۷۰۳ به دست آمده است که با توجه به میزان استاندارد آن یعنی ۰/۹۶۶۰ میزان مناسبی است و بیانگر اعتبار بالای پرسشنامه می باشد.

$$K = \text{تعداد سؤالات}$$

$$S_i^2 = \text{واریانس هر سؤال}$$

$$S_{sum}^2 = \text{واریانس مجموع سؤالات}$$

$$\frac{K}{K-1} \left( 1 - \frac{S_i^2}{S_{sum}^2} \right)$$

کلیه نتایج حاصل از آزمون فرضیه ها به همراه آمار توصیفی آنها بیان خواهد شد.

جامعه آماری این تحقیق کلیه افراد صاحب نظر و دست اندرکار امور سیاسی - نظامی کشور و نیروهای مسلح می باشند که گروه نمونه از بین آنها برگزیده شدند. این جامعه آماری مجموعاً ۴۸۰ نفر می باشند. به منظور نمونه یابی و تعیین جامعه نمونه، با بهره گیری از روش های موجود، از تعداد ۴۸۰ نفر جامعه آماری ۸۶ نفر به عنوان جامعه نمونه با احتمال خطای ۵ درصد و ضریب اطمینان ۹۵ درصد انتخاب شد.

تجزیه و تحلیل تأثیر مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی بر تعیین و تدوین دکترین نظامی

- 1- Binomial Test
- 2- Statistical Package Social Science
- 3- Coefficient Cronbachs Alpha

در این تحقیق ۴ عامل از مهم‌ترین عوامل مؤلفه اجتماعی- فرهنگی قدرت ملی، تأثیرگذار بر انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا انتخاب شده و به تفکیک هر عامل به شرح زیر مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند:

### الف - عامل اعتقادی مذهبی:

فرضیه صفر: اعتقادات مذهبی ملت ایران در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا ایران مؤثر نمی‌باشد.

فرضیه مقابل: اعتقادات مذهبی ملت ایران در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا ایران مؤثر می‌باشد.

داده‌های تحقیق در مورد میزان تأثیر اعتقادات مذهبی ملت ایران در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا ایران در جدول ۱ ارائه گردیده و این عامل با  $\text{Var } 23$  نشان داده شده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	میزان تأثیر
۱۱/۶	۱۱/۶	۱۱/۶	۱۰	مؤثر
۵۱/۲	۳۹/۵	۳۹/۶	۳۴	زیاد
۱۰۰/۰	۴۸/۸	۴۸/۸	۴۲	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۸۶	جمع

جدول ۱

همان‌طور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، ۱۱/۶٪ پرسش‌شوندگان اعتقادات مذهبی ملت ایران را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا ایران مؤثر دانسته‌اند. همچنین ۳۹/۶٪ پرسش‌شوندگان تأثیر این عامل را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا ایران زیاد دانسته و ۴۸/۸٪ پرسش‌شوندگان نیز تأثیر عامل مذکور را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا ایران خیلی زیاد دانسته‌اند.

داده‌های تحقیق در مورد انتخاب نوع دکترین نظامی ج.ا.ا ایران با توجه به عامل اعتقادات مذهبی ملت ایران در جدول ۲ ارائه گردیده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	دکترین
۶۴/۰	۶۴/۰	۶۴/۰	۵۵	بازدارندگی
۶۸/۶	۴/۷	۴/۷	۴	تهاجمی
۱۰۰/۰	۳۱/۴	۳۱/۳	۲۷	تدافعی

جمع	۸۶	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	
-----	----	-------	-------	--

جدول ۲

همان طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، ۶۴٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به عامل اعتقادات مذهبی و اراده ملی ملت ایران، دکترین بازدارندگی را برای ج.ا.ایران انتخاب کرده‌اند. ۴/۷٪ پرسش‌شوندگان با توجه به عامل مذکور، دکترین تهاجمی را برای ج.ا. ایران انتخاب کرده‌اند. ۳۱/۳٪ پرسش‌شوندگان نیز با توجه به عامل اعتقادات مذهبی ملت ایران، دکترین تدافعی را برای ج.ا.ایران انتخاب کرده‌اند.

حدود معنی‌داری	احتمال آزمون	احتمال مشاهده شده	N: تعداد	طبقات	نام متغیر: Var ۲۳
۰/۰۰۰	۰/۵	۰/۰۰	۰	$\leq 2$	گروه اول
		۱/۰۰	۸۶	$> 2$	گروه دوم
		۱/۰۰	۸۶		کل (جمع)

جدول ۳

باتوجه به آزمون دو جمله‌ای و جدول ۳، چون حدود معنی‌داری مربوط به Var ۲۳ از ۰/۰۵ کوچکتر و برابر صفر می‌باشد، بنابراین فرضیه صفر با اطمینان ۹۵٪ رد می‌شود. باتوجه به جدول ۳ ملاحظه می‌شود که جمعاً ۱۰۰٪ پرسش‌شوندگان اعتقادات مذهبی ملت ایران را یکی از عوامل تأثیرگذار در تدوین دکترین نظامی ج.ا. ایران دانسته‌اند. همچنین باتوجه به جدول فراوانی ۳ ملاحظه می‌شود که کلاً ۶۴٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به این عامل دکترین بازدارندگی را مناسب‌ترین نوع دکترین نظامی برای کشور ج.ا.ایران تلقی کرده‌اند. بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که اعتقادات مذهبی در تدوین دکترین نظامی تأثیر دارد و این عامل در ج.ا.ایران اتخاذ دکترین نظامی بازدارندگی را دیکته می‌کند.

### ب- عامل جمعیت و قومیت‌های ایرانی

فرضیه صفر: عامل جمعیت و قومیت‌های ایرانی درانتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران مؤثر نمی‌باشند.  
فرضیه مقابل: عامل جمعیت و قومیت‌های ایرانی در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا. ایران مؤثر می‌باشند.

داده‌های تحقیق در مورد میزان تأثیر ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌های ایرانی در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران در جدول ۴ ارائه گردیده و این عامل با  $\text{Var } 25$  نشان داده شده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	میزان تأثیر
۲/۳	۲/۳	۲/۳	۲	کم
۲۵/۶	۲۳/۳	۲۳/۳	۲۰	مؤثر
۶۸/۶	۴۳/۰	۴۳/۰	۳۷	زیاد
۱۰۰/۰	۳۱/۴	۳۱/۴	۲۷	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۸۶	جمع

جدول ۴

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، ۲/۳٪ پرسش‌شوندگان تأثیر ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌های ایرانی را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران کم دانسته و ۲۳/۳٪ پرسش‌شوندگان ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌ها را در ایران در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران مؤثر دانسته‌اند، ۴۳٪ پرسش‌شوندگان تأثیر عامل مذکور را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران زیاد دانسته و ۳۱/۴٪ دیگر از پرسش‌شوندگان نیز تأثیر ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌های ایرانی را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران خیلی زیاد دانسته‌اند.

داده‌های تحقیق در مورد انتخاب نوع دکترین نظامی باتوجه به عامل ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌های ایرانی در جدول ۵ ارائه گردیده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	دکترین
۷۴/۴	۷۴/۴	۷۴/۴	۶۴	بازدارندگی
۱۰۰/۰	۲۵/۶	۲۵/۶	۲۲	تدافعی
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۸۶	جمع

جدول ۵

همان‌طور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود، ۷۴/۴٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به این عامل در ایران دکترین بازدارندگی را برای کشور ج.ا.ایران انتخاب کرده‌اند. ۲۵/۶٪ پرسش‌شوندگان با توجه به عامل ویژگی‌های جمعیت و قومیت در ایران، دکترین تدافعی را برای کشور ج.ا.ایران انتخاب کرده‌اند.

حدود معنی داری	احتمال آزمون	احتمال مشاهده شده	N: تعداد	طبقات	نام متغیر: Var 25
----------------	--------------	-------------------	----------	-------	-------------------



گروه اول	$\leq 2$	۲	۰/۰۲	۰/۵	۰/۰۰۰
گروه دوم	$> 2$	۸۴	۰/۹۸		
کل (جمع)		۸۶	۱/۰۰		

جدول ۶

باتوجه به آزمون دوجمله‌ای و جدول ۶ چون حدود معنی‌داری مربوط به  $Var_{25}$  از ۰/۰۵ کوچکتر است و برابر صفر می‌باشد بنابراین فرضیه صفر با اطمینان ۹۵٪ رد می‌شود.

با توجه به جدول ۶ ملاحظه می‌شود که جمعاً ۹۷/۷٪ پرسش‌شوندگان ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌های ایرانی را یکی از عوامل تأثیرگذار در تدوین دکترین نظامی ج.ا. ایران دانسته‌اند. همچنین باتوجه به جدول ۶ ملاحظه می‌شود که کلاً ۷۴/۴٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به این عامل در ایران، دکترین بازدارندگی را مناسب‌ترین نوع دکترین نظامی برای ج.ا. ایران تلقی کرده‌اند. بنابراین نتیجه می‌شود که ویژگی‌های جمعیت و قومیت‌ها و در ایران در تدوین دکترین نظامی مؤثر است و این عامل برای ج.ا. ایران دکترین نظامی بازدارندگی را دیکته می‌کند.

#### پ - عامل فرهنگی و همبستگی ملی:

فرضیه صفر: عامل فرهنگی و همبستگی ملی در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا. ایران مؤثر نمی‌باشد.

فرضیه مقابل: عامل فرهنگی و همبستگی ملی در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا. ایران مؤثر می‌باشد.

داده‌های تحقیق در مورد میزان تأثیر عامل فرهنگی و همبستگی ملی در تدوین دکترین نظامی در جدول ۷ ارائه گردیده و این عامل با  $Var_{26}$  نشان داده شده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	میزان تأثیر
۱۱/۶	۱۱/۶	۱۱/۶	۱۰	مؤثر
۵۲/۳	۴۰/۷	۴۰/۷	۳۵	زیاد
۱۰۰/۰	۴۷/۷	۴۷/۷	۴۱	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۸۶	جمع

جدول ۷

همان طور که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود، ۱۱/۶٪ پرسش‌شوندگان تأثیر عامل فرهنگی و همبستگی ملی را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران مؤثر دانسته‌اند. ۴۰/۷٪ دیگر از پرسش‌شوندگان تأثیر این عامل را در تدوین دکترین نظامی زیاد دانسته و ۴۷/۷٪ پرسش‌شوندگان تأثیر آن را در تدوین دکترین نظامی خیلی زیاد دانسته‌اند. داده‌های تحقیق در مورد انتخاب نوع دکترین نظامی باتوجه به عامل فرهنگی و همبستگی ملی در جدول ۸ ارائه گردیده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	دکترین
۵۱/۲	۳۶	۳۶	۳۱	تدافعی
۶۱/۶	۱۰/۵	۱۰/۵	۹	تهاجمی
۹۷/۷	۵۱/۲	۵۱/۲	۴۴	بازدارندگی
۱۰۰/۰	۲/۳	۲/۳	۲	سایر موارد
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۸۶	جمع

جدول ۸

همان طور که در جدول ۸ ملاحظه می‌شود، ۳۶٪ از پرسش‌شوندگان باتوجه به شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی دکترین تدافعی را برای کشور ج.ا.ایران انتخاب کرده‌اند. ۱۰/۵٪ از پرسش‌شوندگان باتوجه به این عامل دکترین تهاجمی را برای کشور ج.ا.ایران انتخاب کرده و ۵۱/۲٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به تأثیر عامل فرهنگی و همبستگی ملی دکترین بازدارندگی را برای کشور ج.ا.ایران انتخاب کرده‌اند. ۲/۳٪ دیگر نیز باتوجه به این عامل هم دکترین تدافعی و هم دکترین تهاجمی را برای کشور ج.ا.ایران مناسب دانسته‌اند.

حدود معنی داری	احتمال آزمون	احتمال مشاهده شده	N: تعداد	طبقات	نام متغیر: Var <sub>۲۶</sub>
۰/۰۰۰	۰/۵	۰/۰۰	۰	$\leq ۲$	گروه اول
		۱/۰۰	۸۶	$> ۲$	گروه دوم
		۱/۰۰	۸۶		کل (جمع)

جدول ۹

باتوجه به آزمون دو جمله‌ای و جدول ۹، چون حدود معنی‌داری مربوط به Var<sub>۲۶</sub> از ۰/۰۵ کوچکتر و برابر صفر می‌باشد، بنابراین فرضیه صفر با اطمینان ۹۵٪ رد می‌شود.

ضمناً باتوجه به جدول ۹ ملاحظه می شود که کلاً ۱۰۰٪ پرسش شوندهگان تأثیرعامل فرهنگی و همبستگی ملی را یکی از عوامل تأثیرگذار در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران دانسته اند. همچنین باتوجه به جدول ۹ ملاحظه می شود که جمعاً ۵۱/۲٪ از پرسش شوندهگان باتوجه به این عامل دکترین بازدارندگی را مناسب ترین نوع دکترین نظامی برای کشور ج.ا.ایران تلقی کرده اند. بنابراین نتیجه گرفته می شود که تأثیر عامل فرهنگی و همبستگی ملی در تدوین دکترین نظامی مؤثر می باشند و با توجه به این عامل در ج.ا.ایران اتخاذ دکترین نظامی بازدارندگی دیکته می شود.

### ت- عامل روحیه ملی

فرضیه صفر: عامل روحیه ملی در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران مؤثر نمی باشد.  
فرضیه مقابل: عامل روحیه ملی در انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران مؤثر می باشد.  
داده های تحقیق در مورد میزان تأثیر عامل روحیه ملی در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران در جدول ۱۰ ارائه گردیده و این عامل با  $Var\ 23$  نشان داده شده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	میزان تأثیر
۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۲	مؤثر
۵۷/۰	۴۳/۰	۴۳/۰	۳۷	زیاد
۱۰۰/۰	۴۳/۰	۴۳/۰	۳۷	خیلی زیاد
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۸۶	جمع

جدول ۱۰

همان طور که در جدول ۱۰ ملاحظه می شود، ۱۴٪ پرسش شوندهگان عامل روحیه ملی را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران مؤثر دانسته اند، ۴۳٪ پرسش شوندهگان تأثیر عامل روحیه ملی را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران زیاد دانسته اند و ۴۳٪ پرسش شوندهگان تأثیر عامل روحیه ملی را در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ایران خیلی زیاد دانسته اند.

داده های تحقیق در مورد انتخاب نوع دکترین نظامی باتوجه به عامل روحیه ملی در

جدول ۱۱ ارائه گردیده است.

درصد تجمعی	درصد اعتبار	درصد	فراوانی	دکترین
۵۵/۷	۵۵/۷	۵۵/۷	۴۸	بازدارندگی
۶۰/۴	۴/۷	۴/۷	۴	تهاجمی
۹۷/۶	۳۷/۲	۳۷/۲	۳۲	دفاعی

سایر موارد	۲	۲/۴	۲/۴	۱۰۰
جمع	۸۶	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

جدول ۱۱

همان طور که در جدول ۱۱ ملاحظه می‌شود، ۵۵/۷٪ پرسش‌شوندگان باتوجه عامل روحیه ملی، دکتربین بازدارندگی را برای کشور ج.ا. ایران انتخاب کرده‌اند. ۴/۷٪ پرسش‌شوندگان نیز با توجه به عامل مذکور، دکتربین تهاجمی را برای ج.ا. ایران انتخاب کرده و ۳۷/۲٪ دیگر پرسش‌شوندگان باتوجه به عامل مذکور، دکتربین دفاعی را برای ج.ا. ایران انتخاب کرده‌اند. در حالی که ۲/۴٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به این عامل، هم دکتربین تدافعی و هم دکتربین تهاجمی را برای ج.ا. ایران انتخاب کرده‌اند (سایر موارد).

حدود معنی داری	احتمال آزمون	احتمال مشاهده شده	N: تعداد	طبقات	نام متغیر: Var ۲۴
۰/۰۰۰	۰/۵	۰/۰۰	۰	۲ ≤	گروه اول
۰/۰۰۰	۰/۵	۱/۰۰	۸۶	۲ >	گروه دوم
		۱/۰۰	۸۶		کل (جمع)

جدول ۱۲

باتوجه به آزمون دو جمله‌ای و جدول ۱۲، چون حدود معنی‌داری مربوط به Var ۲۴ از ۰/۰۵ کوچکتر است و برابر صفر می‌باشد بنابراین فرضیه صفر با اطمینان ۹۵٪ رد می‌شود. باتوجه به جدول ۱۲ ملاحظه می‌شود که مجموعاً ۱۰۰٪ پرسش‌شوندگان عامل روحیه ملی را یکی از عوامل تأثیرگذار در تدوین دکتربین نظامی ج.ا. ایران دانسته‌اند. همچنین باتوجه به جدول فراوانی ۱۲ ملاحظه می‌شود که جمعاً ۵۵/۷٪ پرسش‌شوندگان باتوجه به این عامل، دکتربین بازدارندگی را مناسب‌ترین نوع دکتربین نظامی برای ج.ا. ایران تلقی کرده‌اند. بنابراین نتیجه می‌شود که عامل روحیه ملی در تدوین دکتربین نظامی تأثیر دارد و با توجه به این عامل در ج.ا. ایران اتخاذ دکتربین نظامی تدافعی دیکته می‌شود.

### ث- خلاصه و جمع‌بندی تحلیل داده‌های تحقیق در مورد فرضیه چهارم تحقیق

خلاصه و جمع‌بندی داده‌های مربوط به پرسش‌های مرتبط با فرضیه چهارم تحقیق به شرح

جدول ۱۳ می‌باشد.

شماره	عوامل اجتماعی و فرهنگی قدرت ملی	میزان تأثیر در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا.	نوع دکترین نظامی مناسب
۱	عوامل اعتقادی مذهبی	٪۱۰۰	٪۶۴ دکترین بازدارندگی
۲	عامل جمعیت و قومیت ها در ایران	٪۹۷/۷	٪۷۴/۴ دکترین بازدارندگی
۳	عامل فرهنگی و همبستگی ملی	٪۱۰۰	٪۵۱/۲ دکترین بازدارندگی
۴	عامل روحیه ملی	٪۱۰۰	٪۵۵/۷ دکترین بازدارندگی

### جدول ۱۳: نتایج آماری آزمون فرضیه چهارم

(تأثیر مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی بر انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا.)

### نتیجه گیری

طبق تجزیه و تحلیل به عمل آمده در این تحقیق ۴ عامل از مهم ترین عوامل مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی، تأثیرگذار بر انتخاب نوع و تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا. انتخاب شده است. باتوجه به نتایج آمارهای استنباطی و آزمون فرضیه های صفری سؤالات مطرح شده، نتیجه می شود که فرضیه صفر با اطمینان ۹۵٪ رد می شود و به این معنی است که مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی در تدوین دکترین نظامی ج.ا.ا. ایران مؤثر می باشد. همچنین ستون نوع دکترین نظامی انتخاب شده نشان می دهد که دکترین بازدارندگی مناسب ترین نوع دکترین نظامی برای ج.ا.ا. ایران می باشد. بسیج ملی و اتکا به توده مردم در مقابل هر نوع تهدید، از جمله تهدید نظامی، محکم ترین دیوار دفاعی محسوب می شود. روحیه ملی و قدرت رهبری از عوامل اثرگذار و تعیین کننده توان رزم هر کشور می باشد. حتی دولت های قدرتمند اگر فاقد پایگاه مردمی باشند و افکار عمومی مردم، مخالف فعالیت های سیاسی دولتمردان باشد، قادر به پیاده کردن سیاست های مورد نظر نخواهند بود.

عوامل اجتماعی و فرهنگی قدرت ملی که در دکترین نظامی موثر هستند به ترتیب اولویت

عبارتند از:

۱. عامل جمعیت و قومیت ها در ایران،
۲. عوامل اعتقادی مذهبی،
۳. عامل روحیه ملی،
۴. عامل فرهنگی و همبستگی ملی.

دولت‌هایی که قصد تهاجم به کشوری را دارند، میزان پایگاه مردمی دولت آن کشور را در نظر می‌گیرند و اگر از پایگاه مردمی قوی برخوردار باشد، سبب بازدارندگی قابل ملاحظه‌ای خواهد شد.

بازدارندگی می‌تواند با ابزار غیرنظامی نیز صورت پذیرد. این که آیا دفاع مبتنی بر غیرنظامیان قادر است در یک وضعیت خاص، بازدارنده باشد؟ به دو عامل اصلی زیر بستگی دارد:

۱- قدرت و توانایی جامعه در محروم ساختن مهاجم از نیل به اهداف مورد نظرش و تحمیل کردن هزینه سنگین بر مهاجم (به تنهایی یا با همکاری دیگران).

۲- درک و احساس مهاجم بالقوه از قدرت دفاع غیرنظامی کشوری که هدف تهاجم خواهد بود.

#### پیشنهادهات:

۱- افزایش وحدت و انسجام ملی مبتنی بر مشترکات فرهنگی در راستای تقویت بازدارندگی مردم پایه.

۲- تقویت بازدارندگی از طریق دفاع غیرنظامی بمنظور گمراه نمودن کشور مهاجم.



## منابع

نهج البلاغه سید شریف رضی (۱۳۷۹). ترجمه عبدالحمید آیتی، چاپ هفتم، تهران: نشر فرهنگ اسلامی بنیاد نهج البلاغه.

امام خمینی (ره)، صحیفه نور، ج ۲۱، اسفند ۱۳۹۴ مؤسسه تنظیم نشر آثار امام خمینی (ره) امیراحمدی، هوشنگ و شفیعی، حسن (۱۳۷۷). «قومیت و امنیت (تأثیر سیاستهای قومی رژیم پهلوی در پیدایش جنبش‌های قومی دسته جمعی در ایران)»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال اول، شماره ۲، تابستان.

پاسگال، لورو و همکاران (۱۳۸۱). کلیدهای ژئوپلتیک، ترجمه صدوق ونینی، تهران: انتشارات شهید بهشتی.

پلینو، جک سی و روی آلتون (۱۳۷۹). فرهنگ روابط بین‌الملل، ترجمه حسن پستا، تهران: نشر فرهنگ معاصر.

پورشاسب، عبدالعلی (۱۳۸۶). الگوی تدوین دکترین نظامی، رساله دکتری دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

پوستین چی زهره، (۱۴۰۱). «تأثیر متقابل عوامل فرهنگی در دفاع مقدس»، فصلنامه علمی پژوهشی دفاع مقدس، سال هشتم، شماره ۲۹، بهار.

ثروتی، محسن (۱۳۹۱). راهنمای آموزشی تدوین دکترین.

حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلتیک، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.

پارسانیا، حمید و پیمان، حدیث (بی تا). پژوهشی در انقلاب اسلامی، دفتر نشر و پخش معارف. دوورژه، موریس (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

رایبسون، پل (۱۳۸۹). دانش واژگان اپست بین‌المللی، تهران: ترجمه اداره کل مطالعات راهبردی. رئوفی‌نژاد، محمد (۱۳۹۱). نقش آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام در دکترین عملیاتی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در هشت سال دفاع مقدس، تهران: انتشارات نیلوفران.

سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۱). گزارش اقتصادی و نظارت بر عملکرد سال دوم برنامه توسعه، جلد اول.

شهبلائی، ناصر (۱۳۸۵). مدیریت استراتژیک در نیروهای مسلح، تهران: دافوس آجا

- سلامی، حسین (۱۳۷۴). دکترین نظامی تطبیقی، تهران: نشر بیتا.
- سپهرنیا، رزیتا (۱۴۰۰). «نقش سرمایه فرهنگی در تامین امنیت داخلی»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، سال هفتم، شماره ۲۶، تابستان.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۳). نظریه‌های امنیت، جلد اول، تهران: انتشارات ابرار معاصر.
- عمید، حسن (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- کالینز، جان ام (۱۳۷۰). استراتژی بزرگ، ترجمه کوروش بایندر، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- گلاهر، کارولین و همکاران (۱۳۹۰). جغرافیای سیاسی، ترجمه محمد حسن نامی و همکاران، تهران: ناشر زیتون سبز.
- عزتی، عزت الله (۱۳۷۱). ژئوپلتیک، تهران: انتشارات سمت.
- ماندل، رابرت (۱۳۷۹). چهره متغیر امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ دوم.
- محمدنژاد، میرعلی و نوروزی محمدتقی (۱۳۷۸). فرهنگ استراتژی، تهران: نشر سنا بهار.
- محمدنژاد، میرعلی (۱۳۷۷). فرهنگ دانستنی‌ها، تهران: نشر رامین.
- قلجی، حسین (۱۳۸۵). تهدیدات نامتقارن و تحول در سیاست بازدارندگی اسرائیل، تهران: مؤسسه تحقیقات و پژوهش‌های سیاسی علمی ندا.

American history .Alfred a. knopf .Inc New York 1985.

A Dictionary of philosophy .progress polishers. Moscow 1967.

A gnaw. John (1998). Geopolitics. Encyclopedia – Encarta .c.d.

Bush: 'You Are Either with Us, Or with the Terrorists' – 2001-09-21, Voice of America via Internet Archive - archived URL at VOA News.

Anthony H. cordes man 2006 the geopolitics energy: <http://www.csis.org/index/php? Option.com>.

F.Horton and P.Vidtti (1994) military doctrine in comparative defense policy P, 190.